
Uražení a ponížení

Fjodor M. Dostojevskij

L oňského roku 22. března večer jsem zažil prazvláštní příhodu. Chodil jsem celý den po městě a hledal byt. V tom starém bylo moc vlhko a já už jsem začínal ošklivě kašlat. Chtěl jsem se vlastně stěhovat už na podzim, ale pak jsem otálel až do jara. Teď se mi za celý den nepodařilo nic kloudného sehnat. Přál jsem si za prvé být samostatný, žádný podnájem, a za druhé jsem chtěl alespoň jednu světnici, ale rozhodně musela být velká a přitom ovšem co možná nejlacinější. Pozoroval jsem, že těsný příbytek vždy brání myšlenkám v rozletu. A kdykoli jsem přemýšlel o svých příštích románech, vždycky jsem rád přecházel po pokoji sem a tam. Vždycky mě víc těšilo o svých dílech přemýšlet a představovat si, jak budou napsána, než je doopravdy psát. A věřte, nebylo to leností. Čím tedy?

Už po ránu jsem se necítil zdravý a před západem slunce se mi udělalo dočista zle; začala mnou lomcovat zimnice. Ke všemu jsem byl celý den na nohou a zmáhala mě únava. K večeru krátce před setměním jsem šel po Vozněsenské třídě. Miluji březnové slunce v Petrohradě, zejména když zapadá, ovšem musí to být za jasného mrazivého večera. Celá ulice se náhle rozzáří v záplavě prudkého světla a všechny domy zajiskří. Šedé, žluté a špinavé zelené barvy odloží na okamžik všecku nevlídnost; docela se vám rozjasní mysl, skoro sebou trhnete, jako když do vás někdo vrazí loktem. Nový pohled, nové myšlenky... Žasnu, co dokáže jediný paprsek slunce udělat s lidským srdcem!

Avšak sluneční paprsek pohasl. Přituhovalo a mráz už pěkně štípal. Šero houstlo. Z obchodů a krámků probleskovalo plynové světlo. Už jsem došel k Müllerově cukrárně, ale najednou jsem zůstal stát jako solný sloup a zadíval se na druhou stranu ulice, snad v předtuše, že se mi v nejbližší chvíli přihodí něco neuvěřitelného, když vtom jsem na protější straně uviděl starocha

se psem. Mám dosud v živé paměti, jak se mi sevřelo srdce v jakémisi velmi nelibém pocitu a sám jsem nevěděl, kam jej zařadit.

Nejsem mystik, v předtuchy a věštby jen tak nevěřím; ale stalo se mi v životě – jako možná leckomu – několik příhod dosti záhadných. Vezměme si například toho starého pána. Proč jsem při tehdejší setkání náhle vytušil, že ještě ten večer zažiji něco, co nebude tak docela běžné? Byl jsem koneckonců nemocný a chorobné dojmy skoro vždy klamou.

Staroch se ubíral ulicí svým pomalým krokem, šoupal nohama, které byly jako hůlky, a snad je ani neohýbal. Šel shrben a slabě tupal španělkou o dláždění. Blížil se k cukrárně. Jaktěživ jsem se nesetkal s takovým podivným zjevem. Už dřív, když jsme se ještě před tímto shledáním setkali u Müllerů, mě pokaždé bolestně fascinoval. Vysoká postava, shrbená záda, sinálá osmdesátiletá tvář, vetchý kabát roztržený ve švech, staromódní, zprohýbaný kulatý klobouk, chránící holou hlavu, na níž se zachoval docela vzadu v týle chomáč nažloutlých šedin; všechny pohyby, konané jaksi nevědomky, jako když natáhnete péro – to vše bezděčně zaráželo každého, kdo se s ním poprvé setkal. Bylo vskutku s podivem vidět takového starce nad hrobem samotného, bez průvodce, tím spíš, že vypadal jako blázen, který utekl dozorcům. Ohromovala mě i jeho nepředstavitelná hubenost. Byl kost a kůže. Velké kalné oči zasazené do modrých kruhů hleděly vždy přímo před sebe, nikdy stranou, a vůbec nic neviděly, o tom jsem přesvědčen. Sice se na vás díval, ale přitom šel rovnou proti vám, jako by měl před sebou prázdný prostor. Toho jsem si všiml několikrát. K Müllerům začal chodit před nedávnem, neznámo odkud se vzal, a vždy se svým psem. Nikdo z hostí v cukrárně se s ním nikdy neodvážil promluvit, a on se také s žádným nepouštěl do řečí.

Proč se vůbec vláčí k Müllerovi a co tam má co pohledávat? uvažoval jsem a s nelibostí jsem si ho prohlížel. Snad to bylo nevolností a únavou, ale najednou ve mně vzkypěla podivná zlost. Nač asi myslí, pokračoval jsem v duchu, co mu táhne hlavou? A myslí ještě vůbec na něco? Obličej má tak zmrtvělý, že už zhola nic nevyjadřuje. A kde sebral toho šeredného psa, který se od něho nehne ani na krok a je mu tolik podobný?

Tomu nešťastnému psu bylo snad taky nějakých osmdesát let. Docela jistě. Za prvé, vypadal tak staře, jak nikdy žádný pes nevypadá, a za druhé – proč mě hned napoprvé, co jsem ho spatřil, nenapadlo, že ten čokl je úplně jiný než ostatní psi? Že je to pes neobyčejný, možná nějaký Mefisto v psí po-

době, a jeho osud nějakým tajuplným, neznámým způsobem souvisí s osudem jeho pána. Kdybyste ho viděli, hned byste mi dali za pravdu, že to bude snad už nějakých dvacet let, co naposledy žral. Byl hubený jako kostra anebo (máte na vybranou) jako jeho pán. Skoro všechna srst mu vypelichala, i na oháňce, vždy pevně stažené a visící dolů, hotový klacík. Ušatá hlava se ponuře chýlila k zemi. V životě jsem neviděl tak odporné zvíře. Když šli oba po ulici – pán napřed a pes mu v patách – dotýkal se zespod čenichem přímo pánova šatu jako přilepený. Jejich chůze i celý vzhled doslova říkal při každém kroku:

Jsmo staří, to je let! Bože, to je nám už let!

Tak si vzpomínám, že mě jednou napadlo, že staroch a pes se asi vyhrabali z nějaké stránky Hoffmanna, ilustrovaného Gavarnim, a teď chodí po tom božím světě jakožto živá reklama knížky. Přešel jsem ulici a vstoupil za starým pánem do cukrárny.

V cukrárně se náš staroch uvedl prapodivně a Müller se za pultem nelibě šklebil, jako vždy, když se nevítaný host objevil. Za prvé si podivný návštěvník nikdy nic neobjednal. Šel pokaždé rovnou do kouta ke kamnům a tam usedl na židli. Pakliže bylo jeho místo u kamen obsazeno, stál chvilku v tupém údivu před pánem, který mu místo zasedl, načež odešel poněkud zaražen do druhého kouta k oknu. Tam si vybral židli, pomalu si sedl, odložil klobouk, dal jej vedle sebe na zem, španělkou položil ke klobouku, poté se opřel zády o opěradlo židle a setrval v nehybnosti tři až čtyři hodiny.

Jakživ nevzal do ruky noviny, nikdy nevyřkl jediné slovo, nevydal ani hlásku; jenom seděl s očima doširoka otevřenýma, ale byl to tak bezmyšlenkovitý, bezduchý pohled, že jste se mohli vsadit, že kolem sebe nic nevidí ani neslyší. Pes, ten se dvakrát třikrát zatočil na místě, pak zasmušile ulehl pánovi k nohám, strčil si tlamu mezi jeho boty, zhluboka se nadechl, a když se natáhl v celé své délce na zem, rovněž znehybněl na celý večer, jako když zcepení. Snad ti dva tvorové někde leželi přes den mrtví, a jakmile zapadlo slunce, najednou ožívali jen proto, aby došli do Müllerovy cukrárny a tam splnili jakousi záhadnou, tajemnou povinnost. Po tři až čtyřhodinovém sezení starý konečně vstal, sebral si klobouk a ubíral se kamsi domů. Zvedl se i pes a s oháňkou staženou a s hlavou svěšenou pomalým, mechanickým krokem následoval pána. Návštěvníci cukrárny se začali starému všemožně vyhýbat a ani si vedle něho nesedali, snad že v nich budil ošklivost. Ale staroch to nevnímal.

Hosté v cukrárně jsou povětšinou Němci. Scházejí se tu z celé Vozněsenké třídy, sami majitelé rozličných živností: zámečníci, pekaři, barvíři, mistři kloboučníci i sedláři. Samí patriarchální lidé v německém slova smyslu. U Müllerů vůbec vládlo patriarchální ovzduší. Šéf často přicházel ke známým hostům a usedal s nimi ke stolu, přičemž teklo hojně punče. Šéfovi psi a malé děti se také časem objevovali mezi hosty, a ti se s nimi bez rozdílu mazlili. Všichni se mezi sebou znali a všichni se měli ve vzájemné úctě. A když se hosté oddali četbě německých listů, břinkalo a drnčelo za dveřmi v šéfově bytě piano, na kterém přehrávala Augustina, nejstarší Müllerova dcerka, světlolasá maličká Němka s lokýnky, podobná bílé myšce. Valčík se všem líbil a dávali to najevo potleskem. Chodíval jsem k Müllerům v prvních dnech každého měsíce číst ruské časopisy, které tam odebírali.

Když jsem vešel do cukrárny, viděl jsem, že starý už sedí u okna, zatímco pes leží jako obvykle natažen u jeho nohou. Mlčky jsem se posadil do kouta a v duchu si položil otázku. Proč jsem sem vešel, když tady vůbec nemám co dělat, když jsem nemocný a měl bych raději spěchat domů, udělat si čaj a jít si lehnout? Jsem tu snad opravdu jen proto, abych pozoroval toho dědu? Popadla mě zlost. Co je mi po něm, pomyslel jsem si a vzpomněl si na zvláštní nepříjemný pocit, s kterým jsem na něho hleděl předtím venku. A co je mi po všech těch nudných Němcích? K čemu ta bláznivá nálada? K čemu ten zvláštní neklid pro nic za nic, který na sobě pozoruji v poslední době a který mi vadí a brání mi v jasném pohledu na život, jak už mě na to upozornil jistý hlubokomyslný kritik, když rozhořčený posuzoval můj poslední román? Přes všechny ty úvahy a stesky jsem však zůstal sedět a mezitím mě choroba zmáhala pořád víc a víc, až mi nakonec bylo líto opustit teplo místnosti. Vzal jsem si frankfurtské noviny, přečetl dva řádky a začal klímat. Němci mě nerušili. Četli, kouřili a jen občas, tak jednou za půl hodiny, si nesouvisle a polohlasně sdělovali nějakou novinku z Frankfurtu a k tomu nějaký ten vtípek slavného německého šprýmaře Saphira. Poté se s o to větší vlasteneckou pýchou opět zahloubávali do čtení.

Podřimoval jsem asi dvě hodiny a probral se, když mě rozklepala zima. Bylo jasné, že musím domů. Avšak němý výjev, který se odehrával v lokále, mě v té chvíli znovu zadržel. Už jsem se zmínil, že starý pán, kdykoli usedl na svou židli, upřel zrak do jednoho bodu a tak to bylo po celý večer. Také jsem se párkrát ocitl pod jeho, hloupě podivně vytrvalým a vlastně nevidoucím pohledem. A byl to zatroleně nepříjemný, ba nesnesitelný pocit, takže

jsem si pokaždé raději rychle přesedl. V dané chvíli byl staříkovou obětí maličký, kulaťoučký a perfektně upravený Němec s naškrobeným stojatým, tvrdým límečkem a nesmírně červeným obličejem. Přicestovalý obchodník z Rigy, pan Adam Ivanovič Schulz, jak jsem se dozvěděl později, blízký Müllerův přítel, který však dosud neznal starocha ani kohokoliv z návštěvníků.

S rozkoší si četl *Dorfbarbier* (*Vesnický lazebník* – německý list té doby – pozn. red.) a popíjel svůj punč, když tu zdvihl hlavu a upozoroval na sobě strnulý starcův pohled. Uvedlo ho to do rozpaků. Adam Ivanovič byl velice urážlivý a choulostivý jako vůbec všichni „ctihodní“ Němci. Považoval za divné a trapné, že si ho někdo tak upřeně a bez okolků prohlíží. S potlačovanou nevolí odvrátil zrak od netaktního hosta, něco si zabručel pod nos a mlčky se zakryl novinami. Nicméně mu to nedalo a za chvilku podezíravě vykoukl. A zas ten upřený pohled, nesmyslné zírání! Adam Ivanovič zůstal zticha i tentokrát, ale když se to opakovalo potřetí, vzplanul hněvem. Měl za svou povinnost obhájit vlastní čest a zároveň neudělat před ctihodným obecnstvem hanbu nádhernému městu Rize, za jehož zástupce se pokládal. Netrpělivým pohybem hodil noviny na stůl, přičemž energicky práskl dřevěným rámečkem, v kterém byly upevněny. Rudý ve tváři po vypitém punči i z pocitu urážky, nelenil a upřel planoucí očka na protivného dědka. Vypadalo to, jako by se oba, Němec i jeho protivník, chtěli navzájem přemoci magnetickou silou svých pohledů a čekali, kdo dřív uhne a sklopí zrak. Bouchnutí rámečku a výstřední póza Adama Ivanoviče upoutaly pozornost všech hostů. Všichni ihned nechali svého zaměstnání a zvědavě sledovali oba soupeře. Výjev začínal být velmi komický. Avšak magnetismus vyzývavých očí brunátného Adama Ivanoviče vyšel docela naprázdno. Starý, ne dbaje ničeho, dál upřeně zíral na rozzuřeného pana Schulze a naprosto nevnímal, že se stal objektem všeobecné zvědavosti. Snad měl hlavu někde v oblacích, a nikoli na zemi. Adamovi Ivanoviči nakonec došla trpělivost a vybuchl.

„Proč jsi mě tak prohlížíte?“ zvolal německy, ostrým pronikavým hlasem a probodával starce výhružným pohledem.

Ten ale mlčel dál, jako by nechápal, ba ani neslyšel otázku. Adam Ivanovič se odhodlal promluvit rusky.

„Já fás ptát, co na mě tak pilně dýfat?“ vzkřikl zuřivě. „Já známý ke dvoru, a vy neznámý ke dvoru!“ dodal a vyskočil ze židle.

Ale starý se ani nepohnul. Mezi Němci se ozvalo rozhořčené reptání. Sám Müller přiváben hlukem, vešel do lokálu. Když seznal, oč jde, domníval se, že staroch je hluchý, i sklonil se těsně k jeho uchu.

Starý pohlédl mimoděk na Müllera a pojednou se mu v obličejí, až dosud nehybném, objevily známky jakési úzkosti, jakéhosi nervózního rozechvění. Zneklidněl, zahekal, shýbl se pro klobouk, chvatně jej popadl i s hůlčičkou, vstal a se zvláštním žalostným úsměvem – poníženým úsměvem chudáka, který je vyháněn z místa, jež nedopatřením obsadil – se měl k odchodu. V tom smířlivém, poslušném chvatu ubohého vetchého starce bylo cosi, co budilo takovou útrpnost, až z ní srdce usedá, a veškeré obecenstvo, Adamem Ivanovičem počínajíc, rázem změnilo svůj postoj. Bylo zřejmé, že starý nemůže nikoho urazit, a nejen to – sám si dobře uvědomuje, že ho mohou odevsad vyhodit jako žebráka.

Müller byl dobrák a soucitný člověk.

„Ne, ne,“ řekl a povzbudivě poklepal starému na rameno. „Sedět! Aber Herr Schulz moc vás prosil pilně na něho nedívat. On je známý u dvora.“

Ale ubožák ani teď nerozuměl. Zneklidněl ještě více, shýbl se pro šátek, starý a děravý modrý šátek, který mu vypadl z klobouku, a zavolal na psa, ale ten ležel bez hnutí na zemi, zakrýval si čenich oběma předními tlapami a nejspíš tvrdě spal.

„Azore, Azore!“ zašeptal neznámý třaslavým stařeckým hlasem. „Azore!“ Azor se nehýbal.

„Azore, Azore!“ zoufale opakoval starý a španělkou postrčil psa, ale ten zůstal v původní poloze. Španělka vypadla starci z rukou. Shýbl se, poklekl na kolena a oběma rukama nadzvedl Azorovi čenich. Chudák Azor! Byl mrtev. Zemřel neslyšně u pánových nohou, možná sešlostí věkem, možná hladu. Starý na něho chvíli hleděl jako omráčen, jako by nechápal, že Azor už nežije, pak se zvolna sklonil k čtyřnohému příteli a přitiskl bledou tvář k jeho mrtvé hlavě. Uplynula chvíle ticha. Všichni jsme byli tím výjevem dojatí... Konečně se nebožák zvedl. Byl bledý a třásl se jako v zimnici.

„Může udelat vycpaný,“ začal soucitný Müller, aby starého aspoň nějak potěšil. „Může dobše udelat vycpaný. Fjodor Karlovič Krieger je veliký majstr delat vycpaný,“ opakoval Müller. Zdvihl se země španělku a podával ji starému.

„Ano, já výborně udelá vyspaný,“ skromně se připojil pan Krieger a vystoupil do popředí.

Byl to dlouhý, vyzábělý počestný Němec s chumáčovitými ryšavými vlasy a s brýlemi na skobovitém nose.

„Fjodor Karlovič Krieger mít veliký talent, aby udelat každý prvotšídni vycpaný zvíše,“ dodal Müller, nadšen svým nápadem.

„Ano, já mít veliký talent, aby udelat každý prvotšídni vyspaný zvíše,“ opět přítakal pan Krieger, „a já vám zdarma udelá váš pejsek vyspaný,“ doložil v návalu ušlechtilé nezištnosti.

„Ne, je vám zaplatí, že vy udelat vyspaný pes!“ zvolal vzrušeně Adam Ivanovič Schulz, který rovněž hořel ušlechtilými city a trochu se pokládal za původce toho všeho.

Starý mlčky poslouchal, ale zřejmě nechápal a pořád se chvěl po celém těle.

„Počkat! Vypijte jednu skleničku dobrý koňak!“ zvolal Müller, když viděl, že záhadný host se má k odchodu. Přinesli koňak. Starý se mechanicky chopil sklenky, ale ruce se mu třásly, a než ji donesl ke rtům, polovinu vyšplíchl, neupil ani kapku a dal skleničku zpátky na podnos. Pak se usmál jakýmsi zvláštním, zcela nepříhodným způsobem a nejistým krokem spěšně vyšel z cukrárny, Azora zanechal, kde byl. Všichni strnuli úžasem. Ozvaly se výkřiky.

„Schwerennot! Was für eine Geschichte!“ vykřikovali Němci a nevěřicně na sebe poulili oči.

A já jsem se hnal za staříkem. Pár kroků od cukrárny vpravo je úzká tmavá ulička s vysokými domy. Dostal jsem jakési vnuknutí, že starý jistojistě za-bočil sem. Druhý dům napravo byl rozestavěn a obklopen lešením. Ohrada kolem domu sahala skoro doprostřed uličky; ležela u ní prkna pro chodce. V temném koutě utvořeném ohradou a domem jsem starého uviděl. Seděl na stupínku dřevěného chodníku, opíral se lokty o kolena a oběma rukama se držel za hlavu. Posadil jsem se k němu.

„Poslyšte,“ řekl jsem, vlastně jsem nevěděl, jak začít, „už se pro Azora netrapte. Pojďte, dovezu vás domů. Hlavně klid. Hned dojdou pro drožku. Kde bydlíte?“

Starý neodpovídal. Nevěděl jsem, co si počít. Vtom mě začal chytat za ruku. „Dusím se!“ vypravil ze sebe chraptivě, sotva slyšitelně. „Dusím se!“

„Pojedeme k vám domů!“ zvolal jsem a násilně jsem ho zvedal. „Vypijete si čaj a lehnete si... Hned přivedu drožkáře. Zavolám doktora... Znáám jednoho doktora...“

Už si ani nevzpomínám, co jsem mu ještě říkal. Chtěl se nadzvednout, ale sotva se trochu zdvihl, opět klesl na zem a cosi blábolil tím chraptivým, dušným hlasem. Naklonil jsem se ještě blíže a poslouchal.

„Na Vasiljevském ostrově,“ sípěl, „v šesté linii... v šesté linii...“

Odmíchl se.

„Bydlíte na Vasiljevském? Ale to nejdete správně. Musíte doleva, a ne doprava. Hned vás tam dovezu...“

Staroch se nehýbal. Vzal jsem ho za ruku; klesla jako mrtvá. Pohlédl jsem mu do obličeje, sáhl na něho – byl už mrtev. Měl jsem dojem, že se mi to všecko zdá.

Celé to dobrodružství mě stálo mnoho starostí a má horečka najednou sama od sebe pominula. Starcovo bydlíště bylo vypátráno. Avšak nebydlel na Vasiljevském ostrově, nýbrž pár kroků od místa, kde zemřel, v Klugeově domě, až ve čtvrtém poschodí v samostatném podkrovním bytě, který se skládal z malé předsínky a jedné velké světnice s nízkým stropem a malými skulinami na způsob oken. Žil strašlivě nuzně. Z nábytku zde byl všehovšudy stůl, dvě židle a stará, prastará, jako kámen tvrdá pohovka, z které vylézalo lýko na všechny strany; ale i to patřilo domácímu, jak se ukázalo. V kamnech se nejspíš už dávno netopilo, ani svíce se tam nenašly. Dnes si vážně myslím, že starý si záměnil chodit k Müllerům jen a jen proto, aby poseděl při světle a trochu se ohřál. Na stole stál prázdný hliněný džbán a ležela okoralá chlebová kůrka. Z peněz se nenašel ani groš. Chyběla i druhá souprava prádla, v které by mohl být pochován; nakonec kdosi věnoval košili. Zřejmě nemohl žít takto úplně sám a jistě ho někdo alespoň zřídka navštěvoval. Ve stole byly nalezeny jeho osobní doklady. Nebožtík nebyl cizinec, ale ruský státní příslušník Jeremiáš Smith, povoláním strojmistr, osmasedmdesát roků starý. Na stole ležely dvě knihy: stručný zeměpis a Nový zákon v ruském překladu, na okrajích popsány tužkou a se znaménky vyrytými nehtem. Tyto knihy jsem získal pro sebe. Byli dotazováni nájemníci i pan domácí, ale nikdo o něm skoro nic nevěděl. Dům má spoustu nájemníků, jsou to skoro samí dělníci a Němky, které pronajímají byt se stravou a úklidem. Ani správce domu, jeden z těch počestných, nemohl o bývalém nájemníkovi mnoho říci, leda snad to, že se za byt platilo šest rublů měsíčně, že nebožtík v něm bydlel čtyři měsíce, ale za poslední dva nezaplatil ani kopejku, takže měl dostat výpověď. Ptali jsme se, zda k němu někdo chodil. Ale nikdo nemohl dát uspokojivou odpověď. Dům je velký, a to je

nějakých lidí, co chodí do takové archy Noemovy, kdo by si každého pamatoval. Domovník, který zde sloužil zhruba pět let a byl by snad mohl alespoň něco vysvětlit, odjel čtrnáct dní předtím na návštěvu domů a nechal tu místo sebe synovce, mladého chlapce, který neznal ani polovinu nájemníků. Nevím jistě, jak tenkrát vlastně celé to pátrání dopadlo, ale konečně byl staroch pohřben. V těch dnech jsem se mezi jinými pochůzkami stavil na Vasiljevském ostrově v šesté linii, a teprve když jsem tam přišel, zasmál jsem se sám sobě. Co jiného jsem mohl v šesté linii spatřit než řadu obyčejných domů? Ale proč tedy mluvil umírající stařec o šesté linii a o Vasiljevském ostrově? Nebo jen blouznil?

Prohlédl jsem si Smithův opuštěný příbytek a líbil se mi. Proto jsem si jej zamluvil. Hlavní věc, že tu byla velká světnice, třebaš hodně nízká, takže se mi první dobu pořád zdálo, že narazím hlavou do stropu. Ostatně jsem si brzo zvykl. Za šest rublů měsíčně bych ani nemohl chtít víc. Vlastní byt mě lákal, jenom mi zbývalo sehnat si posluhu, poněvadž žít docela bez ní se dost dobře nedalo. Domovník mi pro první dobu slíbil, že přijde alespoň jednou denně a v nějakém tom nutném případě mi poslouží. A kdoví, myslel jsem si, snad se přece někdo přijde pozeptat na starého pána. Ale uplynulo už pět dní, co zemřel, a dosud nikdo nepřišel.

Přeložila Tatjana Hašková